

Критике и прикази Reviews & Critique Comptes rendus

Dekonstrukcija roda u narodnoj religiji

Lidija Radulović, *Pol/rod i religija. Konstrukcija roda u narodnoj religiji Srba*, Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta, 2009.

Knjiga *Pol/rod i religija. Konstrukcija roda u narodnoj religiji Srba* autorke Lidije Radulović, docentkinje na Odeljenju za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, predstavlja jedno sistematično razrađeno promatranje kompleksnog pitanja (i odnosa) religije i roda. Pitanje roda, naročito kada je o religiji reč, moglo bi se okarakterisati kao relativno novo u domaćim naučnim krugovima. Autorka smatra da je radi potpunijeg razumevanja rodnog pitanja u savremenoj kulturi koncept roda neophodno najpre istražiti u tradicijskoj kulturi XIX i prve polovine XX veka.

Predmet analize u ovoj studiji je narodna religija Srba kroz koju autorka ispituje načine na koje se rodni odnosi konstruišu, opravdavaju i dalje reprodukuju, kao i mehanizme dominacije u ideološkom diskursu narodne religije. Takođe, namera autorke je da te mehanizme dominacije relativizuje ukazivanjem na alternativne strategije u diskurzivnim praksama (15).

Teorijski okvir unutar koga se sagledavaju ova važna pitanja čine teorije roda i konstrukcionizam. Bogat materijal koji uključuje etnografske, istoriografske, folklorne i druge izvore, etnološku i antropološku literaturu, a manjim delom i glasila

Srpske pravoslavne crkve druge polovine XIX veka, autorka obrađuje koristeći se metodom analize diskursa stalno imajući na umu, u konstrukcionističkom duhu, da je ova studija samo jedno od mogućih konstrukcija roda u narodnoj religiji Srba (82). Obazrivost autorke je vidljiva i u njenom kritičkom osvrtu spram korišćenih izvora što umnogome doprinosi ozbiljnosti izloženog istraživanja. Svoja dugogodišnja razmišljanja i istraživanja Lidija Radulović je prezentovala na oko 400 stranica organizovanih u sedam poglavlja.

Religija i rod

U prvom delu knjige, kroz poglavlja *Od antropologije žene, preko istraživanja roda do istraživanja religije i roda, Teorijski pristupi istraživanju roda*, Lidija Radulović nas upoznaje sa teorijskim postavkama i implikacijama promišljanja pola, roda, religije, kao i sa svojim metodološkim opredeljenjima. Pažnju najpre posvećuje prikazivanju puta kojim su se kretale ideje i istraživanja koncepta pola i roda u društvenim i humanističkim naukama.

Tokom šezdesetih godina XX veka u Americi i Zapadnoj Evropi formira se prvi talas feminističke kritike kojim se pokrenulo "žensko pitanje" odnosno problematizovao koncept polnosti tj. normi ponašanja i uloga koje su se smatrale tipično ženskim. Pripadnici ovog kritičkog talasa ženskost i muškost vide kao društveno konstruisane kategorije koje se baziraju na polnim razlikama što je proizvelo distinkciju konce-

pata pola/roda. Daljim razvojem formirala se nova perspektiva koja je pod lupu preispitivanja stavila i samu prirodu razlike među polovima odnosno i nju počela da posmatra ne kao biološku datost već kao socijalni konstrukt. Sa novim rodnim perspektivama povezano je i problematizovanje koncepta koji su se do tada uzimali zdravo za gotovo, kao na primer postojanje objektivnosti, priroda, kultura. U tom smislu autorka tretira i dualizme privatno/javno, maskuliniteti/femininosti, priroda/kultura u okviru posebnih potpoglavlja.

Ovakva idejna strujanja su se neminovno javila i u okviru istraživanja religije te su feminističke teoretičarke počele da govore o "nevidljivosti" žena u hrišćanskoj tradiciji kao i o položaju i uloga žena u religijama (28). Iako bi se postojanje specifično ženskih religijskih osećanja moglo problematizovati, značajno je preispitivanje samog koncepta religije koji je u velikoj meri dotad bio shvatan kao *sui generis* koncept. Pored iznošenja ključnih pretpostavki ovih teorija koje nas informišu, značajan je i kritički odnos same autorke prema analitičkoj kategoriji roda koji se ogleda u isticanju kako prednosti tako i nedostataka usvajanja i primenljivosti ovog koncepta (48).

Svoju teorijsku poziciju autorka zauzima u okviru socijalnog konstrukcionizma. Ne postoji jedna teorija socijalnog konstrukcionizma već je reč o nizu teorija koje su se javile u okviru različitih disciplina, a čiji je zajednički cilj isticanje dimenzije društvene i kulturne konstruisanosti sveta koji nas okružuje, a samim tim odbacivanje postojanja univerzalne istine i objektivnosti (82). Autorka u ovom delu ističe i svoje istraživačke preferencije. U promatranju narodne religije Srba, pravoslavljaja, i uopšte tradicijske kulture, koristeći se analizom diskursa, Lidija Radulović ne samo da identifikuje preovlađujući diskurs i ukazuje na impli-

kacije takvih diskursa na formiranje rodnih identiteta ili uspostavljanja odnosa moći, već istovremeno dekonstruiše i eventualne alternativne ili marginalizovane diskurse (106/107).

Rod u narodnoj religiji Srba

Kroz poglavlja *Narodna religija: diskursi konstrukcije roda; Socijalna i kulturna konstrukcija pola/roda, Diskursi rodne magije, Demonologija roda* autorka nam pruža jednu drugačiju sliku narodne religije u tradicijskoj kulturi.

Pod narodnom religijom Srba Lidija Radulović podrazumeva "religiju agrarnog društva formiranu na balkanskim prostorima međusobnim uticajem nehrišćanske i hrišćanske religijske tradicije iz kojeg nastaje praktično jedna nova religija koja se mora proučavati kao istorijski, društveno i kulturno promenljiva kategorija" (115). Govoreći o religiji u Srbiji XIX i prve polovine XX veka, autorka apostrofira razliku između religijske institucije (crkve) s jedne strane i religijske "prakse" koju živi najširi sloj stanovništva s druge (122). Pitanju roda u narodnoj religiji Srba autorka pristupa zanimajući se za konstrukcije roda koje nude određeni religijski diskursi te u tom smislu izdvaja tri tipa diskursa: crkveni, interpretativno crkveni i interpretativno narodni (133). Jedna od teza koju autorka u radu iznosi i potvrđuje jeste da narodna religija Srba ne počiva isključivo na hijerarhijskom principu organizacije pola i roda, pa s tim u vezi upotrebljava pojam heterarhije koji figurira kao organizacioni princip pola/roda u narodnoj religiji (137).

Kako bi pokazala neke od mogućih načina konstruisanja roda u kontekstu patrijarhalnih odnosa, autorka se okreće diskursima devičanstva, "opasne" odnosno "nečiste" i formalno moćne seksualnosti, kao i diskursu materinstva.

U promišljanju religije neophodno je dotaći se i pitanja magije. U tom smislu autorka razmatra rodnu magiju kao strategiju simboličke moći i analizira narodni i naučni diskurs kojim se magija određuje kao ženski domen delovanja (217). Posmatrajući pravoslavlje kao jedan od važnih uticaja u konceptualizaciji rodne magije u domaćoj tradicionalnoj kulturi, autorka ne zaobilazi odnos pravoslavne crkve i magijske prakse pri čemu ističe i teškoće na koje se nailazi prilikom bavljenja ovom temom (235). Osvrćući se na pitanje "profesionalizacije" rodne magije, Lidija Radulović smatra da se predodređenost žena za bavljenje vraćanjem temelji na predstavama o ženskoj seksualnosti tj. na biološkim specifičnostima ženskog tela (257). Kroz analizu fenomena žena - rusalja koje su posmatrane kao primer heterarhije u narodnoj religiji, autorka pokazuje kako je muška dominacija, odnosno samo pitanje moći, relativan pojam te je u tom smislu neodrživa podela po principu religija (muška sfera) i magija (ženska sfera).

Daljom analizom koja se odnosi na demonologiju, autorka ukazuje na osnovne karakteristike maskulinih i femininih demona. Demonologija je ovde shvaćena kao "medij tradicionalne narativne kulture koji (...) reprezentacijom predstava o "muškom" i "ženskom" u mitološkoj sferi objašnjava i opravdava odnose vlasti u jednom društvu, odnosno, nameće uspostavljeni poredak i daje mu legitimitet zvaničnog načina života" (355). Analizom predstava o demonima, duhovima, vešticama, vampirima i ostalim natprirodnim bićima koja je moguće klasifikovati na osnovu pripadnosti određenom polu, autorka ukazuje na brojna značenja koja mogu imati neka od demonskih bića u diskurzivnom kontekstu narodne religije i pravoslavlja (284).

* * *

Vrednost jedne ovako kompleksne studije je nesumljiva i višestruka. Njen najveći značaj se ogleda u tome što nam pruža jedan nov, rodni pogled na narodnu religiju Srba. Svojim razmatranjem dinamičkog međuodnosa religije i roda autorka ne samo što pruža tumačenja nekih postojećih pitanja, već stvara prostor za postavljanje novih pitanja. U tom smislu knjiga Lidije Radulović predstavlja korisno i nezaobilazno štivo koje može da posluži kao dobra osnova u daljim istraživanjima kako religije tako i uopšte koncepata roda u domaćoj nauci. Zanimljiva tema, neuobičajeni pristup i jasno izlaganje čine ovu studiju izazovnom i širem čitalačkom auditorijumu.

Marija Ristivojević

Reforme obrazovanja i lažna slika savremenog "društva znanja"

Liessemann, Konrad Paul. *Teorija neobrazovanosti: Zablude društva znanja*. 2008. Zagreb: Jesenski i Turk.

Iako nas politički diskurs, posebno onaj koji se odnosi na razne vidove reforme obrazovanja, po svaku cenu pokušava da ubedi da živimo u "društvu znanja", interesantno je da sam koncept znanja nije naišao na istraživačko interesovanje u meri u kojoj su drugi noseći koncepti društveno-humanističkih nauka proučavani poslednjih decenija. Deluje kao da se "znanje" u društvu znanja podrazumeva. Kada bismo pitali Lizmana da nam odgovori zašto je tako, on bi verovatno rekao da je u pitanju simptom stanja samog društva koje se tako pompezno označava gore pomenutim nazivom. Ono na šta autor knjige, o kojoj je ovde reč, želi da nas upozori, jeste da